

Тема 1. Аналіз українського законодавства щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

План

1. Зміст інклюзивної освіти. Українське освітнє законодавство та нормативно-правові акти в галузі інклюзивної освіти..
2. Особливості забезпечення змісту інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами. Командний підхід як умова реалізації змісту освіти.

Література

1. Інклюзивна освіта: теорія та практика : навчально-методичний посібник / [Колектив авторів; За заг. ред. С.П.Миронової]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – 192 с.
2. Інклюзивна освіта: теорія та практика : навчально-методичний посібник / [Колектив авторів; За заг. ред. С.П.Миронової]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – Частина 2. – 184 с.
3. Інклюзивне навчання: організаційне, змістове та методичне забезпечення: навчально-методичний посібник / [кол. авторів; за заг. ред. С.П.Миронової]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – 236 с.
4. Нормативно-правова база МОН України [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/normativnoppravova-baza1.html>
5. Про організаційно-методичні засади забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/36815/>.

Контрольні запитання

1. Опишіть правові основи для впровадження інклюзивного навчання в Україні?
2. Наведіть приклади забезпечення реалізації прав осіб з інвалідністю в Україні?
3. Назвіть мету та завдання інклюзивної освіти.
4. У чому переваги інклюзивної освіти перед спеціальною?
5. Які перешкоди інклюзії є в сучасній освітній системі та суспільстві?
6. Спростуйте основні суспільні стереотипи, які гальмують інклюзію в Україні.
7. Які умови слід створити для ефективного запровадження інклюзивної освіти?
8. Яким чином організовується дошкільна та шкільна інклюзивна освіта в Україні?

1. Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти в Україні

Нормативно-правові документи в Україні закріплюють державні гарантії щодо надання освітніх послуг дітям з особливими потребами. Охарактеризуємо окремі документи:

1. Закон України «Про освіту» Згідно з внесеними змінами (6 липня 2010 року № 2442-VI) загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати у своєму складі спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами.

2. Концепція розвитку інклюзивної освіти (затверджена Наказом МОН України від 01.10.2010 року № 912): в змісті визначені шляхи впровадження інклюзивної освіти.

3. Постанова Кабінету Міністрів України про затвердження «Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15 серпня 2011 року № 872: Цей Порядок визначає вимоги до організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах з метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, їх соціалізації та інтеграції в суспільство, залучення батьків до участі у навчально-виховному процесі.

п.2. Освітні послуги надаються дітям з особливими освітніми потребами загальноосвітніми навчальними закладами у класах з інклюзивним навчанням із застосуванням особистісно орієнтованих методів навчання та з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

п.4. Рішення про утворення класів з інклюзивним навчанням приймається керівником загальноосвітнього навчального закладу з урахуванням освітніх запитів населення за умов наявності необхідної матеріально-технічної та методичної бази, відповідних педагогічних кадрів і приміщень, що відповідають санітарно-гігієнічним вимогам, згідно з Положенням про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010.

п.6. У загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється психолого-педагогічне супроводження дітей з особливими освітніми потребами працівниками психологічної служби (практичними психологами, соціальними педагогами) таких закладів та відповідними педагогічними працівниками.

п.11. *Особливістю* навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами є його *корекційна спрямованість*. У документі описані вимоги до організації навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання; порядок зарахування учнів; рекомендації щодо навчальних планів і програм; вимоги до проведення корекційно-розвиткових занять; особливості державної підсумкової атестації.

4. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту №1/9-384 від 18.05.2012 «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»:

Інструктивно-методичний лист розроблено з метою реалізації Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 року № 872.

Передумовою у забезпеченні успішності навчання дитини з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі є індивідуалізація навчально-виховного процесу. Індивідуальне планування навчально-виховного процесу має на меті:

- Розроблення комплексної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами.
- Розроблення індивідуального навчального плану.
- Розроблення Індивідуальної навчальної програми дитини з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням.

У листі МОН чітко прописаний порядок організації інклюзивного навчання; шляхи його впровадження загалом та корекційно-розвиткового компоненту, зокрема; опис індивідуальної документації з додатками-зразками.

5. Указ Президента України від 16 грудня 2012 року №163/2011 «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні».

6. Рішення колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту країни від 01.03.2013 р., № 2/3-2 «Про впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах: реалії та перспективи»:

➤ 2.3 Підготувати пропозиції щодо внесення в установленому порядку змін до Закону України “Про дошкільну освіту” в частині створення груп з інклюзивним навчанням у дошкільних навчальних закладах.

➤ 3. Департаменту економіки та фінансування внести Міністерству соціальної політики України пропозиції щодо внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298 “Про оплату праці працівників на основі єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплатою праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери” в частині визначення розміру оплати праці асистента вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним навчанням.

➤ 4. Департаменту вищої освіти спільно з Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти визначити для педагогічних спеціальностей зміст і обсяг освіти з питань інклюзивного навчання, передбачивши їх вивчення при викладанні навчальних дисциплін «Педагогіка», «Психологія», «Методика викладання шкільних предметів» у загальноосвітніх навчальних закладах.

➤ 5.1. Вирішити питання про створення безбар’єрного середовища у навчальних закладах для дітей з особливими освітніми потребами.

➤ 5.2. Вивчити питання залучення волонтерів з числа студентів вищих педагогічних навчальних закладів, педагогічних коледжів для надання допомоги дітям з особливими освітніми потребами, які навчаються в групах/класах з інклюзивним навчанням.

➤ 5.3. Залучати громадські організації до співпраці з питання впровадження інклюзивної освіти.

7. Указ Президента України № 344/2013 від 25 березня 2013р. «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року».

В освіті дітей з особливими освітніми потребами:

➤ розроблення методики раннього виявлення та проведення діагностики дітей з особливими освітніми потребами;

➤ удосконалення мережі спеціальних навчальних закладів, створення нових моделей та форм організації освіти для осіб з особливими освітніми потребами;

➤ відкриття дошкільних груп компенсуючого типу для дітей з особливими освітніми потребами, які проживають у сільській місцевості;

➤ розширення практики інклюзивного та інтегрованого навчання в дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах дітей та молоді, що потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;

➤ пріоритетне фінансування, навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів, що надають освітні послуги дітям і молоді з особливими освітніми потребами, забезпечення архітектурної, транспортної та інформаційної доступності таких закладів для цієї категорії осіб.

8. Наказ МОН України від 14 червня 2013р. № 768 «План заходів, щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі дітей-інвалідів»:

➤ Забезпечити охоплення дітей-інвалідів дошкільного та шкільного віку різними формами навчання, позашкільною освітою відповідно до стану здоров’я, їх можливостей та здібностей.

➤ Розробити перспективні плани розвитку мережі загальноосвітніх навчальних закладів з інклюзивним та інтегрованим навчанням з урахуванням контингенту дітей з особливими освітніми потребами.

➤ Укласти угоди між спеціальними загальноосвітніми школами-інтернатами, навчально-реабілітаційними центрами та загальноосвітніми школами щодо надання консультативної роботи педагогічним працівникам та корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з особливими освітніми потребами, які навчаються в класах з інклюзивним навчанням.

9. Наказ МОН України від 23 липня 2013 року №1034 «Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2015 року»:

➤ Внести зміни до регіональних програм розвитку освіти щодо запровадження інклюзивного навчання у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах протягом 2013-2015 років.

➤ Забезпечити проходження курсів підвищення кваліфікації педагогічними працівниками, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами в дошкільних, загальноосвітніх навчальних закладах.

➤ Забезпечити організацію системної корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з порушеннями психофізичного розвитку, які навчаються в групах/класах з інклюзивним навчанням у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах шляхом налагодження співпраці цих закладів з навчально-реабілітаційними центрами та спеціальними школами-інтернатами.

➤ Забезпечити доступність (архітектурну, інформаційно-технічну, кадрове забезпечення, навчально-розвивальне середовище) навчальних закладів різних типів для дітей з порушенням психофізичного розвитку, у тому числі дітей-інвалідів.

➤ Налагодити співпрацю з громадськими організаціями, із управліннями охорони здоров'я, соціального захисту з питань забезпечення права на освіту та соціальний захист дітям-інвалідам.

➤ Організувати вивчення досвіду роботи навчальних закладів з інклюзивним навчанням, залучати до його висвітлення ЗМІ, видавництва.

➤ Запровадити навчальну дисципліну «Основи інклюзивної освіти» у всіх вищих навчальних закладах, які здійснюють підготовку педагогічних працівників.

10. ЛИСТ МОН України від 08 серпня 2013 №1/9-533 «Про організаційно-методичні засади забезпечення права на освіту дітям з особливими освітніми потребами»:

➤ У тісній взаємодії з ПМПК мають працювати визначені управлінням освіти і науки спеціальні або комбінованого типу дошкільні, опорні загальноосвітні з інклюзивними класами/групами навчальні заклади.

➤ Зміст корекційно-розвиткових занять повинен бути спрямований на вирішення специфічних завдань, зумовлених особливостями психофізичного розвитку учнів, і реалізується через спеціально організовані групові та індивідуальні заняття за напрямками.

➤ Обов'язковою умовою при складанні індивідуального навчального плану та індивідуальної навчальної програми є врахування висновків та рекомендацій ПМПК щодо вибору для дитини навчальної програми.

➤ Розклад уроків для дітей з особливими освітніми потребами складається з урахуванням індивідуальних особливостей їх навчально-пізнавальної діяльності, динаміки працездатності протягом дня і тижня та з дотриманням санітарно-гігієнічних вимог.

➤ Відмова у зарахуванні дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітнього навчального закладу за наявності рекомендації ПМПК та бажання батьків недопустима.

11. Закон «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» від 05.06.2014, № 1324-VII.

Згідно документу для задоволення освітніх та соціальних потреб, організації корекційно-розвиткової роботи дітей з особливими освітніми потребами у частині третій статті 12 [Закону України «Про дошкільну освіту»](#) внесені такі зміни:

- для реалізації корекційно-виховної роботи у складі дошкільних навчальних закладів можуть створюватися спеціальні та інклюзивні групи для виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами.

- при реалізації права дітей на дошкільну освіту мають враховуватись особливі освітні потреби у навчанні і вихованні кожної дитини, відповідно до принципів інклюзивної освіти.

У [Законі України «Про загальну середню освіту»](#): діти незалежно від особливостей інтелектуального, соціального і фізичного розвитку особистості, що навчаються у спеціальних та інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладах, забезпечуються безоплатним гарячим харчуванням протягом усього періоду навчання. Цей Закон набрав чинності з 1 січня 2015 року.

12. Наказ МОН №80 від 28.01.2014 р. «Про затвердження Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (початкова школа)» висвітлює окремі варіанти типових навчальних планів початкової школи, відповідно до особливостей психофізичного розвитку дітей та мов навчання. А саме, розроблено навчальні плани для дітей сліпих та зниженим зором, глухих дітей та із зниженим слухом, з тяжкими порушеннями мовлення, дітей із затримкою психічного розвитку, дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, розумово відсталих дітей, дітей із складними вадами розвитку.

Типові навчальні плани містять інваріантну складову, сформовану на державному рівні, обов'язкову для всіх спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форм власності, та варіативну, в якій передбачено додаткові години на вивчення предметів інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття, консультації.

На основі Типових навчальних планів загальноосвітні навчальні заклади повинні складати на кожен навчальний рік робочий навчальний план з конкретизацією варіативної складової, враховуючи особливості регіону та індивідуальні освітні потреби учнів. Повноцінність початкової загальної освіти забезпечується реалізацією як інваріантної, так і варіативної складових, які в обов'язковому порядку фінансуються з відповідних бюджетів.

Типові навчальні плани зорієнтовані на роботу початкової школи за 5-денним навчальними тижнем та протягом 5 років навчання. Інваріантна складова типових навчальних планів включає години корекційно-розвиткових занять, спрямованих на:

- розвиток зорового або слухового сприймання, мовлення, пізнавальної діяльності, психофізичний, соціально-комунікативний розвиток дітей з особливими потребами, формування в них навичок просторового, соціально-побутового орієнтування тощо;

- розвиток навичок саморегуляції та саморозвитку дітей шляхом взаємодії з навколишнім природним середовищем з урахуванням наявних знань, умінь і навичок комунікативної діяльності і творчості;

- формування компенсаційних способів діяльності як важливої умови підготовки дітей з особливими освітніми потребами до навчання у загальноосвітній школі;

- створення умов для соціальної реабілітації та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами, розвиток їх самостійності та життєвоважливих компетенцій.

Зміст корекційно-розвиткової роботи визначається з урахуванням особливостей розвитку дітей з особливими освітніми потребами, мети, завдань та напрямів такої роботи.

Корекційно-розвиткові заняття мають проводити спеціалісти навчального закладу: вчитель-дефектолог, вчитель-логопед, вчитель фізкультури (інструктор з фізкультури), вчитель ритміки.

13. Лист МОН від 25.06.06. 2014 № 1/9-335 «Про навчальні плани та програми для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів на 2014/2015 навчальний рік», спрямований на оновлення змісту освіти дітей з особливими освітніми потребами.

У документі зазначено, що з 1 вересня 2014 року вступив в дію Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 р. № 607. Згідно цього документу, учні з особливими освітніми потребами можуть навчатися у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах, навчально-реабілітаційних центрах, у спеціальних та інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів. У документі зазначається, що метою соціальних послуг є допомога дитині з особливими освітніми потребами у здобутті якісної освіти в інтегрованому середовищі однолітків, створення спеціальних умов у загальноосвітньому навчальному закладі відповідно до спеціальних потреб дитини аби знизити прояв її обмежень.

Державний стандарт розроблений з урахуванням Державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до улаштування, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та навчально-реабілітаційних центрів», затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 20.02.2013 № 144, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14 березня 2013 р. за № 410/22942. Крім того, Державним стандартом передбачено створення умов для здобуття початкової освіти дітьми з особливими освітніми потребами шляхом адаптації змісту і методів навчання до пізнавальних можливостей учнів; здійснення під час уроку системи корекційних заходів, спрямованих на опанування учнями навчального матеріалу. З цією метою інваріантна складова базового навчального плану передбачає проведення корекційно-розвиткових занять.

14. Лист МОН від 27.06.2014 № 1/9-341 «Щодо організації роботи в дошкільних навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році»:

Для підвищення якості дошкільної освіти, забезпечення її сталого інноваційного розвитку педагогічні колективи дошкільних навчальних закладів мають спрямовувати свою діяльність на формування різнобічно розвиненої, духовно багатої, оптимістично та патріотично налаштованої особистості, приділяючи увагу таким пріоритетним напрямкам освітньої роботи:

- забезпечення фізичного, психічного і соціального розвитку дітей раннього віку (від 1 до 3 років), їх безболісної адаптації до змінних умов життя та успішного входження у соціальне середовище;

- патріотичне виховання у контексті розвитку духовного потенціалу особистості дитини дошкільного віку;

- трудове виховання в процесі організованої й самостійної предметно-практичної діяльності дітей;

- забезпечення наступності в реалізації завдань духовного, патріотичного, трудового виховання між дошкільною і початковою ланками освіти.

Здобуття якісної освіти залежить від фундаменту, який закладається у перші роки життя людини. Тому пріоритетним у документі зазначається організація та проведення педагогами своєчасної освітньої роботи з наймолодшими дітьми.

Основною умовою забезпечення повноцінного розвитку дітей раннього віку є створення у дошкільному навчальному закладі предметно-розвивального простору, який має відповідати принципам безпечності, дитячої активності, динамічності та універсальності, раціональності й збалансованості у наповненні різних його складових, комфортності.

Особлива увага приділяється питанню забезпечення успішної адаптації дітей раннього віку до нових умов життя в дошкільному навчальному закладі. З цією метою має здійснюватись просвітницька робота з сім'ями вихованців, яка може проводитись у різних формах співпраці з ними (батьківські збори, семінари, бесіди, «дні відкритих дверей», перегляд фрагментів

освітньої роботи, інформаційні стенди, тематичні папки-пересувки, газети дитячого садка, «скриньки запитань та звернень», школи турботливих мам і татусів, електронні бібліотеки, онлайн-консультації, онлайн-екскурсії, вебінари тощо) і має передбачати ознайомлення батьків із віковими особливостями психолого-фізіологічного розвитку дітей раннього віку та специфікою освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі.

15. Лист МОН від 13.08.2014 № 1/9-413 «Про організацію навчально-виховного процесу учнів з розумовою відсталістю та затримкою психічного розвитку»:

Організація навчально-виховного процесу учнів з розумовою відсталістю та затримкою психічного розвитку з 2014/2015 навчального року має здійснюватись на основі оновленого змісту освіти, визначеного Державним стандартом початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 р. № 607 Відповідно до Державного стандарту визначено нові підходи до організації дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з розумовою відсталістю та затримкою психічного розвитку:

- інклюзивне та інтегроване навчання;
- формування життєвої компетентності у дітей з розумовою відсталістю як умови їх соціальної інтеграції, здатності застосовувати здобуті знання і вміння у практичній життєдіяльності.

В листі перелічено документи якими підкріплюються права на освіту учнів з розумовою відсталістю та затримкою психічного розвитку. Навчання учнів початкової школи, які мають складні вади розвитку, зумовлені порушеннями опорно-рухового апарату у поєднанні із розумовою відсталістю, здійснюватиметься згідно з додатком 15 «Типовий навчальний план спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів I, II ступенів для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату у поєднанні із розумовою відсталістю з українською мовою навчання», затвердженим Наказом МОН України від 22.04.2014 № 504 «Про затвердження Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку». У разі, коли дитина з розумовою відсталістю навчається в інклюзивному класі у загальноосвітній школі, для неї обов'язково (для дитини із затримкою психічного розвитку – за потребою) має складатися індивідуальна програма розвитку, навчальний план та навчальна програма з урахуванням її можливостей та особливостей навчально-пізнавальної діяльності.

16. Лист МОН від 13.08.2014 № 1/9-414 «Про забезпечення безперешкодного доступу до навчальних закладів»:

З метою забезпечення права на освіту дітям з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, держава зобов'язує керівників дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та інших навчальних закладів, незалежно від їх типу та підпорядкування забезпечити їм відповідні умови для навчання. В документі зазначено, що спеціально створеними умовами визначається безперешкодний доступ до території та приміщень загальноосвітнього навчального закладу; відповідна навчально-матеріальна база та відповідне кадрове забезпечення.

Звертається увага на критерії визначення доступності навчального закладу: - доступність прилеглої території до будівлі навчального закладу;

- безбар'єрний вхід та безперешкодний рух в приміщеннях;
- доступність до дверних і відкритих прорізів;
- пристосованість для використання санвузлів, місць відпочинку та усіх без винятку приміщень у закладі.

17. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах», 2014 р.:

Ключовим питанням документу є затвердження порядку організації діяльності інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах. Зокрема:

- визначення вимог щодо організації корекційно-розвиткової роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю;
- реалізація, соціалізації та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у суспільство;
- залучення батьків дітей до участі у навчально-виховному процесі.

Згідно документу надання освітніх послуг в інклюзивних групах дошкільних навчальних закладів здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей, навчально-пізнавальної діяльності таких дітей та застосування особистісно-орієнтованих технологій розвитку. При створенні інклюзивної групи в дошкільному навчальному закладі державної або комунальної форми власності засновник дошкільного навчального закладу повинен виділити в установленому порядку кошти для:

- забезпечення безперешкодного доступу до будівель та приміщень дітей з особливими освітніми потребами;
- створення відповідної матеріально-технічної бази;
- облаштування та оснащення приміщень інклюзивних груп, кабінетів учителя-дефектолога, учителя-логопеда, практичного психолога для проведення індивідуальних корекційно-розвиткових занять, а також кімнати психологічного розвантаження.

Зарахування дітей з особливими освітніми потребами до інклюзивних груп згідно постанови здійснюється керівником дошкільного навчального закладу протягом календарного року на підставі заяви батьків або осіб, які їх замінюють, при наявності медичної довідки про стан здоров'я дитини з висновком лікаря, що дитина може відвідувати дошкільний навчальний заклад, довідки дільничного лікаря про епідеміологічне оточення, свідоцтва про народження, висновку ПМПК, направлення відповідного територіального органу управління освітою. Комплектування груп здійснюється за віковими (одновіковими, різновіковими), сімейними (родинними) ознаками, з урахуванням особливих освітніх потреб дітей. Забезпечення ефективності навчально-виховного процесу, в інклюзивних групах здійснюється відповідно до Базового компонента дошкільної освіти за програмами та навчально-методичними посібниками, затвердженими МОН України, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

У документі описано зміст індивідуальної програми розвитку дитини, спрямованої на актуальні цілі розвитку, особливості її реалізації. Визначено особливості навчально-виховного процесу в інклюзивних групах, а саме індивідуалізація і диференціація, що забезпечується вихователем, асистентом вихователя, відповідними фахівцями за активної участі батьків. Виховна робота з дітьми з особливими освітніми потребами має сприяти підготовці їх до соціалізації в суспільство.

18. Наказ МОН і МОЗ України «Про затвердження порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах» від 06.02.2015 № 104/52:

Цей документ розроблений з метою встановлення єдиних вимог до комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах.

Інклюзивні групи у дошкільних навчальних закладах створюються для інтеграції дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, в суспільство, шляхом їх перебування в організованому колективі здорових дітей. Головною метою інклюзивних груп визначено задоволення соціальних та освітніх потреб, організація корекційно-розвиткової роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю.

У документі детально описаний порядок комплектування інклюзивних дошкільних груп; вимоги до наповнюваності та контингенту таких груп; зміст супроводу дітей.

19. Лист МОН «Про організаційно-методичні засади забезпечення навчально-виховного процесу для учнів з особливими освітніми потребами загальноосвітніх навчальних закладів у 2016/2017 навчальному році» від 12.07.2016 р., № 1/9-364.

Щороку МОН розробляє основні завдання для поточного навчального року для всіх учнів, виділяючи особливі завдання для дітей з особливими освітніми потребами.

Отже, аналіз вітчизняного законодавства та створення нормативно-правової бази щодо права дітей з особливостями психофізичного розвитку на освіту, свідчить про те, що інклюзивне навчання посідає особливе місце серед актуальних проблем освіти. Це в свою чергу спонукає українське суспільство до вирішення важливих питань щодо модернізації існуючої системи освіти в питанні запровадження інклюзивного навчання та до подальшої кропіткої праці.

2. Мета і завдання інклюзивної освіти.

Мета і завдання інклюзивної освіти визначені як міжнародною, так і вітчизняною законодавчою базою.

Головною *метою* інклюзивної освіти є створення умов для особистісного розвитку, творчої самореалізації та утвердження людської гідності дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Завдання інклюзивної освіти:

- забезпечення права дітей з особливими потребами на здобуття середньої загальної освіти в умовах загальноосвітніх навчальних закладів у комплексному поєднанні з корекційно-реабілітаційними заходами;
- різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування інтересів і потреб;
- збереження і зміцнення морального і фізичного здоров'я вихованців;
- виховання в учнів любові до праці, здійснення їх допрофесійної підготовки, забезпечення умов для їх життєвого і професійного самовизначення;
- виховання школяра як культурної і моральної людини з етичним ставленням до навколишнього світу і самої себе;
- надання у процесі навчання й виховання кваліфікованої психолого-медико-педагогічної допомоги з урахуванням стану здоров'я, особливостей психофізичного розвитку вихованця.

3. Переваги та перешкоди інклюзії

Однією з суттєвих *переваг* інклюзивної освіти є те, що об'єктом уваги стає не порушення дитини, а її цілісна особистість. Дитина не розглядається через призму лише відхилень у психофізичному розвитку, враховуються її можливості, потреби, досягнення; зосереджується увага на можливостях і сильних сторонах особистості дитини. Завдяки спілкуванню і спільній діяльності в дітей з особливостями психофізичного розвитку формується модель здорового повноцінного способу життя.

На відміну від інтеграції, інклюзія передбачає створення такого освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. В інклюзивній освіті освітня програма та освітнє середовище адаптують до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями.

Втім головною перевагою є надання можливості дітям з ОПФР, як і їхнім ровесникам, навчатися за місцем проживання без відриву від родини.

Інклюзивна освіта є позитивною не лише для дітей з порушеннями психофізичного розвитку, а й для їх ровесників з типовим розвитком, у яких формується вміння цінувати своє здоров'я, більш адекватна самооцінка, толерантність. Спільна діяльність дітей сприяє

солідарності між дітьми з особливими потребами та їх ровесниками, розумінню суспільством проблем інвалідності. Внаслідок цього відбувається реальна інтеграція та суспільна адаптація різних категорій людей. Проте на разі існує багато *перешкод* на шляху запровадження інклюзивної освіти:

- архітектурна недоступність шкіл;
- недостатність знань і навіть упередженість адміністрації та педагогів шкіл, батьків учнів з типовим розвитком щодо проблем дітей з психофізичними порушеннями і неготовність до їхнього включення у колектив здорових однолітків;
- відсутність знань у батьків дітей з психофізичними порушеннями про відстоювання прав дітей на освіту, страх перед системою освіти соціальної підтримки;
- відсутність у школах достатньої матеріально-технічної бази для інклюзивної освіти (підручники, посібники, ТЗН, спеціальне обладнання);
- методична неготовність педагогів і психологів загальноосвітніх закладів;
- відсутність спеціальних посад (медики, спеціальні психологи, корекційні педагоги) у загальноосвітніх закладах для здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з психофізичними порушеннями.

Однією з найвагоміших проблем, що гальмують інклюзію в Україні є суспільна упередженість щодо дітей з особливостями психофізичного розвитку, наявність негативних стереотипів. Спробуємо спростувати найбільш поширені з них.

Стереотипи в уявленнях про осіб з порушеннями психофізичного розвитку:

✓ *Особи з порушеним розвитком передусім є об'єктами благодійності.* Ця думка, виявилась найбільш поширеною. Респонденти вважають, що таких осіб слід жаліти, адже «вони й так багато в житті натерпілись»; їм треба допомагати, опікати, оскільки «їм важко все робити самостійно». Такі погляди обумовлені переважаючим благодійним ставленням до осіб з інвалідністю в період з 1900 р. по 1970 р. Проте, особи з психофізичними порушеннями є цілком самостійними, вони потребують допомоги лише в окремих випадках залежно від ступеня порушення та потреб.

✓ *Осіб з порушеним розвитком слід лікувати, а навчання є для них невагомим.* Цей стереотип обумовлений тривалим пануванням в суспільстві (16 – 19 стол.) медичної моделі оцінки інвалідності, згідно з якою основним завданням вважалося виявлення порушення у людини і добір спеціального закладу – спочатку лікувального, а з 19 стол. – навчального. Безумовно, багато осіб з психофізичними порушеннями потребують лікування, проте, по-перше, воно не є основним шляхом їхнього розвитку; по-друге, лікування має поєднуватись із комплексним психолого-педагогічним супроводом, соціалізацією дитини.

✓ *Діти з порушеннями психофізичного розвитку народжуються винятково у неблагополучних сім'ях.* Цей погляд є більш властивим жителям країн пострадянського простору; він є стійким як у громадянам загалом, так і серед педагогів, зокрема. Така думка активно формувалася радянською політикою, яка нав'язувала в суспільну свідомість висновок про те, що у «правильних» громадян не може бути «поганих» дітей. Водночас аналіз сучасної статистики та практики корекційної освіти свідчить про те, що на разі пряма залежність між статусом сім'ї та рівнем розвитку дитини відсутня.

Натомість однією з причин збільшення в усьому світі кількості дітей з психофізичними порушеннями називають підвищення рівня надання медичних послуг.

✓ *Всі особи з інвалідністю є неповносправними, не приносять користі суспільству, є його тягарем.* Ці погляди сягають корінням епохи середньовіччя, в яку людей з інвалідністю вважали неповноцінними, непотрібними, через що багатьох з них знищували. Проте, оцінка людей за відносним принципом корисності є абсолютно неадекватною, оскільки не існує визначених критеріїв і показників корисності в суспільстві. Мало того, людству відомо багато осіб з інвалідністю, які є вченими (М.Еріксон, О.І.Скороходова та ін.), авторами музичних чи

літературних творів (Е.Асадов, Х.А.Келлер та ін.), спортсменами (Е.Вейєнмайер, О.Чинка та ін.), волонтерами й пропагандистами (Н.Вуйчич та ін.).

✓ *Слід застосовувати евтаназію для осіб, які народились з порушеннями.* Історії відомі такі погляди. Зокрема, вони були нормою життя в Спарті, де новонароджених дітей з вадами скидали зі скелі; в рамках нацистської програми «Аktion T4», згідно з якою позбавляли життя «негідних жити» осіб з психофізичними вадами. Цей стереотип є не лише аморальним, а й шкідливим для суспільства. Разом із попереднім він призводить до формування «комплексу меншовартості» (М.Матвеева та ін.), поділу на касти, оцінку людей через призму здоров'я, формування зверхності у певних верств населення тощо. Водночас такий стереотип швидко руйнується, якщо люди близько знайомляться з дітьми, що мають певні проблеми здоров'я чи розвитку.

✓ *Всі люди, які мають зовнішні фізичні порушення (вади зору, опорно-рухового апарату, слуху) є інтелектуально недорозвиненими.* Стереотип абсолютно не відповідає дійсності, оскільки інтелектуальні порушення мають в своїй основі органічне дифузне ураження кори головного мозку, яке не впливає на зір, слух, опорно-руховий апарат. Доволі часто особи з легким ступенем розумової відсталості не мають не лише виразних, а й помітних зовнішніх відхилень, є зовні досить привабливими.

✓ *У осіб з інвалідністю бувають окремі здібності, які треба показувати, вихвалити на противагу їхнім порушенням.* З історії відомі факти, коли людей з вадами демонстрували як експонати в цирку, медицині, заробляючи на цьому гроші. Проте, осіб з психофізичними порушеннями варто розглядати, як і інших людей, через призму цілісної особистості, різні складові якої є неоднаковими.

✓ *Особи з інвалідністю не мають права народжувати дітей, тому що вони також будуть інвалідами.* Такі ідеї збереглися із 19 століття, коли панував дарвінізм, а осіб з інвалідністю вважали генетично неповноцінними. Ці страхи не відповідають дійсності, оскільки є лише певні хвороби, які передаються по спадковості. Медициною розроблені та апробовані шляхи діагностики, профілактики, лікування таких захворювань. В окремих країнах прийняті закони щодо підвищення відповідальності батьків за здоров'я майбутніх дітей; надається соціальна підтримка особам з інвалідністю у вихованні дітей. На жаль, в нашій країні суспільна упередженість в цьому питанні, відсутність матеріальної й соціальної допомоги часто перешкоджає особам з інвалідністю створювати сім'ї, народжувати дітей.

Стереотипи в ставленні до спільного навчання дітей з типовим та порушеним психофізичним розвитком:

✓ *Діти з психофізичними порушеннями повинні навчатись у спеціальних закладах, тому що там їм буде краще.* Цей стереотип є шовіністичним. Ще за часів Візантії осіб з інвалідністю ізолювали від загалу; в період радянської доби діти з порушеннями розвитку мали можливість навчатись лише в спеціальних закладах інтернатного типу ізолювано від сім'ї і однолітків з типовим розвитком. Проте, така ізоляція є шкідливою, оскільки саме в процесі спільного навчання різних категорій дітей відбувається реальна суспільна інтеграція. Практикою інклюзивної освіти доведено, що спільна діяльність, спілкування однокласників зміцнює дитячі стосунки; руйнує спільні стереотипи, ворожнечу; сприяє формуванню толерантності, взаємодопомоги.

✓ *Над дітьми з психофізичними порушеннями будуть кепкувати однокласники.* В основі лежать історичні факти, які свідчать про те, що над людьми з виразними порушеннями знущались, ототожнювали їх із «темними силами», тому відторгали. Проте, практика переконливо доводить, що за правильного педагогічного керівництва колективом учнів інклюзивного класу між ровесниками складаються цілком дружні стосунки, засновані на спільних інтересах. Діти звикають до різноманітності і не бояться її. Вченими були проведені дослідження щодо цих поглядів. Було виявлено, що над дітьми з психофізичними

порушеннями справді насміхаються однокласники, проте не більше і не менше за решту. Негативна увага обумовлюється не психофізичним порушенням дитини, а її характерологічними особливостями, поведінкою, ставленням до інших.

✓ *В інклюзивних класах рівень і якість освіти будуть нижчими для дітей з типовим розвитком, ці учні не одержать достатньо уваги від вчителя.* Згідно з нормативною базою інклюзивної освіти наповнюваність таких класів є значно меншою, ніж у стандартній освіті – 20 дітей, з яких від 1-го до 3-х учнів – це діти з психофізичними порушеннями. Для допомоги вчителю у роботі з цими дітьми в класі працює асистент. Окрім того, освітня практика свідчить, що й у звичайних класах діти відрізняються за рівнем засвоєння навчальних програм, що стимулює педагогів застосовувати індивідуальний підхід. Тому при правильному плануванні уроку, оптимальному поєднанні фронтальних та індивідуальних форм роботи, реалізації індивідуального підходу учні інклюзивного класу не лише не втрачають, а набувають міцніших знань і вмінь.

✓ *Діти з психофізичними порушеннями не зможуть виконувати загальне навчальне навантаження, тому не будуть одержувати високих оцінок.* Навантаження для таких учнів добирається відповідно до категорії їхнього порушення, ступеня його виразності, клінічного діагнозу, можливостей та інших психофізичних особливостей. Законодавча база рекомендує навчати дітей з психофізичними порушеннями за програмами, які відповідають нозології, незалежно від типу закладу. Відповідно оцінювати дітей будуть за критеріями навчальних досягнень цих програм з урахуванням особливостей дитини. Проте, для запобігання непорозумінь між дітьми й батьками, однокласникам слід пояснити, за якими принципами навчаються і оцінюються учні. Водночас будь-яка форма навчання має забезпечити дітям корекцію розвитку, що сприяє покращенню результатів.

✓ *На інклюзивне навчання держава має витратити більше коштів, яких і так не вистачає на освіту.* В деяких країнах проводили статистичні дослідження щодо цього питання і дійшли висновку, що інклюзивна освіта не є дорожчою, а для окремих категорій дітей навіть дешевшою. В нашій країні в порівнянні з інтернатною системою інклюзивна дорожчою не буде, адже витрати на одяг, шкільне приладдя зменшуються.

✓ *Діти з порушеннями розвитку є агресивними, вони можуть ображати інших.* Ці погляди відображають теорію моральної дефективності та поведінки, яку ще в 1924 р. розкритикував Л.Виготський, довівши фактами її неповносправність. Поведінка будь-якої дитини залежить від вихованості, характеру, розвитку емоційно-вольової сфери та інших факторів, а не від наявності психофізичного порушення.

✓ *Порушення можуть запозичити діти з типовим розвитком.* Цей стереотип обумовлений страхами середньовіччя і є абсолютно безглуздим, адже вади слуху, зору, опорно-рухового апарату, мовлення, інтелекту не є інфекційними захворюваннями і не передаються від людини до людини. Навпаки діти з типовим розвитком вчаться цінувати своє здоров'я, берегти його.

✓ *Інклюзивна освіта є єдиною сучасною формою освіти, а спеціальні інтернати треба закрити, оскільки вони шкодять дітям.* Такі погляди в останні два роки активно пропагуються на державному рівні, в мас медіа і паплюжать український досвід спеціальної освіти. Вченими-дефектологами проведено багато досліджень з метою порівняння проблем і переваг спеціальної та інклюзивної освіти. Одержані результати переконливо свідчать, що інклюзивна освіта не має бути альтернативою спеціальній, обидві повинні існувати одночасно. Заклад, форма навчання має обиратись залежно від категорії і виразності психофізичного порушення у дитини, її можливостей, потреб, участі родини у вихованні. Це ж підкреслено й у нормативно-правовій базі інклюзивної освіти. Однозначність висновку про шкідливість впливу інтернатних закладів не відповідає дійсності. Сам по собі тип закладу абстрактно оцінювати не можна. Адже ефективність роботи залежить від адекватності її змісту та методів, доцільності

комплектування, адекватного забезпечення кадрами. Аналіз практики роботи багатьох спеціальних шкіл України свідчить, що у більшості з них здійснюється системний вплив на особистість дитини з вадами психофізичного розвитку; проводиться досить кропітка корекційно-розвивальна і виховна робота.

Отже, в суспільстві існує багато негативних міфів, стереотипів щодо осіб з психофізичними порушеннями, їхнього навчання і місця в громаді. Така упередженість перешкоджає розвитку сучасного людства. Тому МОН України визначає, що обов'язковим напрямом подальшого розвитку системи освіти та суспільства в цілому має бути просвітницько-виховна робота, яка ведеться в громаді за місцем розташування закладу та в регіоні. Важливим при цьому є залучення засобів масової інформації до формування нової суспільної філософії щодо осіб з інвалідністю, розповсюдження напрацьованого педагогічного досвіду роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, інноваційних технологій з питань підготовки таких дітей до самостійного життя.

4. Умови ефективності інклюзивної освіти

В цілому для забезпечення ефективного інтегрованого чи інклюзивного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку, є необхідним створення таких умов:

- раннє виявлення вад розвитку і започаткування корекційної роботи;
- правильне психолого-педагогічне вивчення особистості дитини з виявленням не лише порушень чи особливостей в розвитку, а й збережених сторін особистості, урахуванням її можливостей;
- організація та доступність інклюзивної дошкільної освіти, її наступність із шкільною інклюзією;
- психологічна готовність дитини та її батьків до навчання спільно з однолітками з типовим розвитком;
- тісна співпраця з батьками, надання їм необхідного мінімуму знань про психологію розвитку дитини, специфіку методів її виховання; організація психологічної та консультативної допомоги;
- формування психологічної, когнітивної та методичної компетентності педагогів загальноосвітніх закладів для здійснення фахового супроводу дітей з ОПФР в умовах інтеграції чи інклюзії;
- створення спеціальних умов в класі, школі (необхідне обладнання, охоронний режим тощо);
- підготовка учнів з типовим розвитком до взаємодії з однолітками, що мають особливості психофізичного розвитку;
- психолого-педагогічний супровід учнів з особливостями психофізичного розвитку командою фахівців: вчителі загальноосвітньої підготовки, асистенти вчителів, корекційні педагоги (за нозологіями), медичний персонал, соціальні педагоги, психологи, батьки дитини.

Вагомого значення набуває і формування позитивного ставлення суспільства до осіб з особливостями психофізичного розвитку.